

6. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька. – Навч. посібник. – К.: ТОВ “Інтерпроф”, 2002. – 270 с.
7. Шевнюк О. Структура і функції культурологічної освіти майбутнього вчителя // Педагогіка і психологія. – К.: “Педагогічна преса”, 2003, 1(XXXVIII). – С.81 – 89.

УДК 37.035.6

М.І. Кузьма-Кочур

СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ І НАПРЯМИ КРАЄЗНАВСТВА

У статті розкривається сутність і функції краєзнавства в сучасний період розвитку суспільства та основні напрями його досліджень. Проводиться короткий аналіз науково-педагогічної літератури, на основі якого складена модель національного краєзнавства, подається сутність основних його напрямків.

The article is devoted to the essence and function of the society and main trend sin its invest ga tion (according to the latest demands). The model of national country study is formed on the basis of analysis of scientific and pedagogical literature and main directions of invest ga tion are given.

Постановка проблеми. Одним із завдань розбудови незалежної України є формування у молодого українця національної самосвідомості, засвоєнню духовних цінностей, вихованню патріотизму, любові до Батьківщини. “Інструментом” у вирішенні цих завдань може бути краєзнавство, яке є одним із дієвих важелів національного, громадянського, патріотичного виховання.

Краєзнавство як сукупність знань про рідні місця, зародилося в далекому минулому. В різні історичні періоди існування суспільства були люди, які добре знали навколишню природу, її минуле і сучасне. М.Ю.Костриця у своїх публікаціях за результатами аналізу археологічних розробок дає характеристику періодів становлення краєзнавства, починаючи з витоків. Подані ним матеріали можна віднести до географічного напрямку краєзнавства. У своїх дослідженнях він доводить, що вже у 1742 році з’явився перший російський підручник невідомого автора “Руководство к географии”, в якому подаються рекомендації щодо глибшого вивчення рідного краю, місцевості, в якій живуть учні, після чого вивчати інші території і країни [10].

У педагогічну науку термін “краєзнавство” ввів В.Я.Уланов, описавши порядок застосування краєзнавчого матеріалу на уроках, необхідність участі вчителя у збиранні такого матеріалу, наголошував на доцільності створення шкільного краєзнавчого музею, посібників, висловив думку про введення краєзнавства в плани вчительських курсів і семінарів [21: 13].

Трактування сутності “краєзнавства” змінюється в різні історичні періоди, але з аналізу історичних джерел ми бачимо, що в основному в поняття “краєзнавство” вкладений географічний зміст. На земському з’їзді вчителів (1914р.) географ І.М.Маньков вперше запропонував термін “краєзнавство” порівняно з терміном “батьківщинознавство” для вивчення “другого концентру – краю (повіту або губернії)” [19: 5]. Такої ж думки дотримувався і Л.Берг, називаючи краєзнавство географією рідного краю. А тому, що “об’єкт і методи вивчення географії і краєзнавства співпадають – вважав О.Барков – то краєзнавство і потрібно розглядати, як “малу географію” [2]. О.Барков, розвиваючи думку В.Кондакова про те, що краєзнавство охоплює багато областей пізнання, наголошував ще і на тому, що комплекс наукових дисциплін виводять у своїй сукупності до наукового і всебічного пізнання краю [2].

У науковій літературі все більше з’являється статей, в яких подається хронологія розвитку краєзнавства як науки. Зокрема:

- О.В.Корнеєв досліджував розвиток географічного краєзнавства в Україні з кінця XIX ст. – початку XX-го. У статті “Географічне краєзнавство в Україні”, після аналізу трактування сутності “географічного краєзнавства” в енциклопедичних джерелах, робить висновок, що “суть краєзнавства полягає у всебічному вивченні місцевості, в якій мешкає людина” (11). У своїх публікаціях проводить аналіз краєзнавчої роботи та місця краєзнавства в навчально-виховному процесі школи і наголошує на проблеми краєзнавства, що виникли сьогодні та пропонує способи їх реалізації [10: 9-11];
- В.В.Обозний велику увагу приділяє краєзнавчій підготовці вчителя;
- М.П. Крачило дає характеристику видів туристсько-краєзнавчої роботи в школі, визначає місце краєзнавства в системі шкільної освіти України;
- Ф. Заставний розкрив виховний потенціал географічного краєзнавства в Україні;
- Л.І. Суторміна розглядає географічне краєзнавство як засіб активізації навчально-виховної роботи та ін.

Метою нашої статті є розкриття сутності і функцій краєзнавства в сучасний період розвитку суспільства та основні напрями його досліджень.

Аналізуючи енциклопедичні тлумачення сутності краєзнавства, можна зробити висновок, що і в сучасних, і в виданнях радянського періоду краєзнавство трактується як “всебічне вивчення частини країни (області, району, міста) переважно місцевим населенням” [18; 32: 3] або “краєзнавство – комплексна галузь знань про певну територію (край)” [8].

У публікаціях останніх років знаходимо нове тлумачення терміну “краєзнавство”, більш глибоке, що включає в себе краєзнавчий імператив “...людина, яка народилася і виросла на рідній землі має почуття обов’язку перед нею, яке генетично закладається в основу моралі з дитинства” [25: 6].

У цей період поряд з “краєзнавством” з’являється термін “українознавство.” П. Кононенко, Я. Мариняк, О. Шаблій виокремлюють в українознавстві складову – “національне краєзнавство.” Оскільки, на думку М. Костриці, для “національного краєзнавства головним є батьківська земля в сучасних територіальних межах з поєднанням у ньому географічності, історичності та соціальної спрямованості, то розглядати краєзнавство слід як тривимірну систему, що складається з трьох взаємопов’язаних елементів – географічного, історичного і соціального, які утворюють спеціалізовану ланку “територія – час – людина” [14: 8-9].

Найхарактернішими ознаками краєзнавства є його багатогалузевість, багатопроблемність. Інтегруючим аспектом, який може звести до єдиної системи різнопланові, різнопроблемні напрями краєзнавства, є його національний характер. Територія при цьому виступає не лише як об’єкт досліджень, а є системоутворюючим чинником. Національне краєзнавство розглядається як цілісна, динамічна система, яка функціонує в світі тривимірних системних моделей. Як синтез досліджень питання сутності краєзнавства, нами зроблено спробу створити “Модель національного краєзнавства” (рис.1), доповнивши її формами реалізації краєзнавчої роботи.

Таким чином, українське (національне) краєзнавство – це інтегрований науково-освітній напрям, який спрямований на пізнання історико-географічних країв з метою їх культурно-духовного відродження і пошуку шляхів соціально-економічного розвитку на основі врахування історично закладених передумов розвитку [25: 7].

За визначенням сучасних вітчизняних педагогів, “... краєзнавство – це організована під керівництвом вчителя багатогранна навчально-освітня, пошуково-дослідницька та суспільно корисна діяльність школярів у процесі комплексного вивчення рідного краю” [10]. Воно виконує декілька функцій, зокрема:

- інформаційно-наукова полягає у збиранні, систематизації та представленні інформації, що характеризують історичний розвиток та сучасний стан природи, населення, заселення, освоєння та господарську діяльність на певній території, культурні здобутки (традиційну культуру, пам’ятки матеріальної та духовної

культури, видатні постаті тощо). Одним із завдань є розробка методів пошуку, систематизації інформації для використання в науковій, освітній та просвітницькій діяльності. Призначення цієї системи методів – дати комплексну краєзнавчу характеристику певної території;

- освітня функція краєзнавства здійснюється через вивчення рідного краю в навчальних закладах;
- просвітницько-виховна – через поширення знань у пресі, позашкільній роботі, туристсько-екскурсійній діяльності, популяризації через ЗМІ, друковані видання. Краєзнавча робота спрямована на формування патріотичного ставлення до “малої батьківщини”, любові до рідної землі.

Строкатість дискусій навколо сутності краєзнавства свідчить про важливу роль краєзнавства у різних сферах людської діяльності та його багатофункціональність. М.Ю.Костриця виокремлює функції краєзнавства на основі найістотніших чинників аксіоматизації та їх типізації:

- педагогічна – визначає краєзнавство як метод, дидактичний принцип, за допомогою яких можна домагатися підвищення ефективності навчально-виховного процесу в освітніх закладах усіх типів, успішно опанувати основи наук, допомагати формувати практичні уміння і навички;
- краєзнавство як пропедевтичний курс елементарної історії, географії, природознавства тощо;
- наукова – визначає краєзнавство як складову частину тієї галузі науки, представником якої воно є (географія, історія, екологія тощо) з усіма притаманними для даних наук методами досліджень. “Наукове краєзнавство є живою тканиною, географічної, історичної, філологічної та ін. Наукою, без якої ці науки не можуть існувати, так само, як вони не можуть існувати без основ теорії. Звідси зрозуміло, що теорія наукового краєзнавства органічно впливає з теорії тих наук, які репрезентують той чи інший напрямок краєзнавства” [18: 4].

В.В.Обозний виділяє зовнішні і внутрішні функції краєзнавчої педагогічної освіти відповідно до принципів суспільновідповідності, культуровідповідності, людиновідповідності, природовідповідності, які забезпечують її автономну цілісність [25].

Отже, об’єктами для краєзнавчих досліджень є природа, історія, населення, господарство, культура, мистецтво та інші сторони життя краю, що визначає його напрями, зокрема:

1. Географічне краєзнавство – вивчення гідрологічних, геологічних, метеорологічних особливостей рідного краю, природно-територіальних комплексів та інших географічних особливостей у межах певної території. Поняття “українське географічне краєзнавство” з’явилося на початку ХХ ст. Роль географічного краєзнавства в сучасній Україні зросла у зв’язку з Указом Президента “Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні” (23 січня 2001 р.) та Постанови Кабінету Міністрів України від 10 червня 2002 р. “Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 р.”. Проблему географічного краєзнавства досліджувало багато науковців, результатами їх напрацювань були підручники для українських навчальних закладів. Серед них О.Калитовський – “Географія для 2 і 3 класи шкіл середніх” (1900 р.), Баноні і Татомир – “Короткий начерк географії для шкільного ужитку” (1904 р.), А.Поляков – “Фізична географія (для реальних училищ)” (1906 р.), С.Русова – “Початкова географія” (1911 р.).

Предметом географічного краєзнавства є природно-територіальні системи своєї місцевості. Науковою основою географічного краєзнавства є сучасна система географічних наук, яка складається з природничо-географічних і соціально-географічних наук.

2. Біологічне краєзнавство – ознайомлення з конкретними представниками місцевої флори і фауни, їхніми особливостями, значенням у господарській діяльності, ознайомлення з місцевими біогеоценозами, застосуванням біологічної науки у господарстві, вивчення методики спостереження за природою, проведення дослідів, збору колекцій, ботанічного і зоологічного матеріалу.

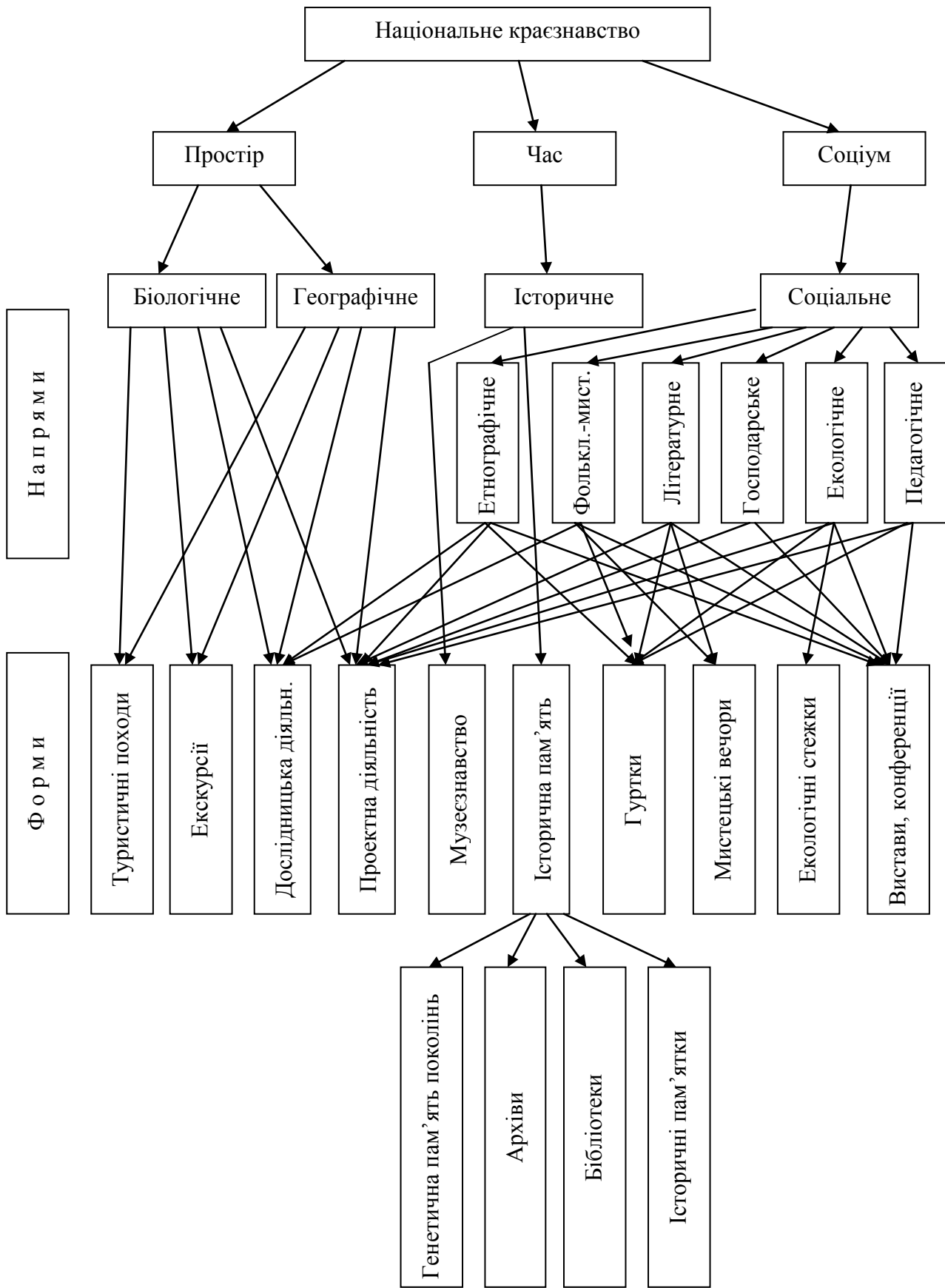

Рис. 1. Модель національного краєзнавства.

3. Етнографічне краєзнавство – вивчення етнічних груп і масивів, які є на території рідного краю, історії їх заселення і розвитку, духовної культури, віросповідання народу, національних звичаїв і традицій, а головне їх збереження в народі та відзначення сучасними поколіннями.

4. Фольклорно-мистецтвознавче краєзнавство покликане зберегти кращі народні зразки творів мистецтва, народну музику, вірші, легенди, оповіді і передати їх майбутнім поколінням засобами учнівської художньої самодіяльності. Стимулюванням створення фольклорно-етнографічних ансамблів, проведення вечорниць і народних ігор, заохоченням літературної творчості молоді.

5. Господарче краєзнавство – вивчення населених пунктів, їх економіко-географічні особливості, дослідження промислових підприємств: історико-географічний розвиток, фактори, під впливом яких вони виникли, забезпеченість сировиною і паливом, трудовими ресурсами; ознайомлення із сільськогосподарськими підприємствами: економіко-географічною характеристикою, дослідження рослинництва, тваринництва та інших галузей, що розвиваються в рідному краї.

6. Екологічне краєзнавство покликане поглибити усвідомлення кожною людиною загострення екологічної проблеми, формувати відповідальність за збереження і примноження, розумне використання природних ресурсів рідного краю.

Екологічний аспект краєзнавства полягає:

- у вивченні природи рідного краю, її неповторності, вихованні дбайливого ставлення до природного середовища;
- у виявленні і демонстрації історично сформованої системи природокористування краю з її позитивними і негативними наслідками для довкілля.

Екологічно спрямовані функції краєзнавства реалізуються на сучасному етапі найчастіше у формі екологічних стежок, виставок, конференцій та краєзнавчих музеїв (рис. 1).

7. Історичне краєзнавство має проілюструвати історичні знання на прикладі історії рідного краю, передача знань про окремі історичні факти, події, історію краю в цілому майбутнім поколінням.

8. Літературне краєзнавство – це специфічна галузь науки про літературу, предметом якої є вивчення фольклорної спадщини та літературних творів, художніх образів, навіяних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми краю. Вивчення творів літераторів рідного краю сприятиме осмисленню його історії, духовного життя населення, удосконаленню педагогічної майстерності, залучатиме до наукової роботи. Завдання літературного краєзнавства – правдиве вивчення літературного літопису; відкриття замовчуваних, неправдиво забутих сторінок письменників; дослідження трагічної долі педагогів-письменників. Більшість науковців-дослідників вважають значним підґрунтям патріотичного, національного, морально-естетичного виховання молоді введення до курсу програми з літератури в школах і вищих навчальних закладах розділу “Література рідного краю” (Л.Куценко, В.Шуляр). На особливу вагу літературного краєзнавства та, зокрема уроків літератури рідного краю, у формуванні інтелекту і творчих здібностей студентів наголошує М.С.Горда. Вона розробила систему творчих нетрадиційних уроків і позакласних виховних заходів з літературного краєзнавства Буковини [7].

9. Педагогічне краєзнавство досліджує національні традиції і особливості місцевого педагогічного досвіду, що мають науково-педагогічну і культурну цінність. Вперше термін “педагогічне краєзнавство” використав відомий педагог – краєзнавець Л.В.Іванов у статті “Проблеми школьного краєведіння в спецкурсах по педагогіке в системі професійної підготовки майбутніх учителів”. Автор наголошує на тому, що педагогічне краєзнавство слід розглядати як одну з краєзнавчих дисциплін, так і як галузь педагогіки.

Педагогічне краєзнавство як дисципліна зосереджує увагу на педагогічній меті дослідження, має історико-педагогічне спрямування. Тобто звертається увага на особливості історичного розвитку соціальних та економічних сфер регіону, які безпосередньо впливають

на становлення і подальший розвиток різних типів навчальних закладів, їхніх освітянських систем, що дозволяє скласти низку регіональних педагогічних завдань вчителя. В основу формування цих завдань покладені національні традиції, особливості місцевого педагогічного досвіду, що мають науково-практичну та культурну цінність.

Сучасна педагогічна наука спирається на педагогічну спадщину, яка зберігає і передає наступним поколінням досвід видатних майстрів педагогічної праці. Педагогічне краєзнавство може виступати як засобом розвитку регіональної педагогічної науки, так і джерелом удосконалення системи освіти в регіоні.

Авторський колектив Уманського державного педагогічного університету ім.П.Тичини, за узагальненими результатами досліджень, розробив спецкурс для студентів університету “Педагогічне краєзнавство Черкащини”. Відповідно до програми виданий підручник в якому вперше чітко подається сутність, завдання, об’єкт, предмет педагогічного краєзнавства, виділяються його компоненти, напрями та функції [25].

Таким чином, краєзнавство – це унікальне суспільне явище, в основі якого знаходиться безперервний процес пізнання та передачі знань про рідну землю і життя на ній, що змінюється від одного покоління до наступного.

Як засвідчують результати нашого дослідження, переважна більшість виділених напрямів краєзнавства реалізуються в початковій школі змістом багатьох предметів, але найбільше зорієнтовані на це предмети освітніх галузей “Мова і література”, “Людина і світ” та “Технології”. Водночас вимоги сучасної освітньої парадигми вимагає конкретизації на системне бачення проблеми краєзнавчої освіти студентів вищої педагогічної школи. Перспективи подальшого дослідження проблеми пов’язані із створенням моделі фахової підготовки студентів педагогічних факультетів до краєзнавчої роботи в початкових класах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: Навч.пос. – К.: Веселка, 1998. – 334 с.
2. Барков А.С. О научном краеведении / Вопросы методики и истории географии. – М.: Географиз, 1961. – С.71-78.
3. Большой энциклопедический словарь / Гл. редактор А.М Прохоров. – М.: Советская энциклопедия. – Т. 1. – 1991. – 623с.
4. Ващенко Г.М. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191с.
5. Вел. тлум. словник сучасної укр. мови / Укладач і головн. редактор В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. – 1440с.
6. Головацький Я. Мандрівки по Галицькій і Угорській Русі // Жовтень, 1976. – №6. – С.49 – 94.
7. Горда М.С. Літературне краєзнавство Буковини: – (методичні аспекти): Навч.пос. – Чернівці: Рута, 2002. – 303с.
8. Демідієнко О.Я., Іванова О.М., Кузнєцова В.І. Основи краєзнавства. Навч.пос. – Харків: Світ дитинства, 1999. – 92с.
9. Екологічна енциклопедія. – Т. 2. / Відп.ред. Є.І.Стаценко. – К.: Центр екол.осв. та інформ., 2007, – 826с.
10. Закон України “Про освіту” // Збірник основних нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів. – Х.: Гриф, 2003. – С.6 – 36.
11. Концепція державної програми розвитку освіти на 2006 – 2010 роки // Вища школа. – 2006. – №3. – С.114 – 121.
12. Корнєєв О.В. Методика шкільного географічного краєзнавства. – Х.: Вид.група “Основа”, 2007. – 144с.
13. Корнєєв О.В. Географічне краєзнавство в Україні // Географія та основи економіки в школі. – 2004. – №10. – С.5 – 6.
14. Костриця М.Ю. Географічне краєзнавство: актуальні питання теорії // Географія та основи економіки в школі. – 1999. – №3. – С.35 – 37.
15. Костриця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристська робота. – К.: Вища школа, 1995. – 221с.
16. Колот А. Трансформація чинників розвитку освіти: причини, природа, змістові характеристики // Вища школа. – 2008. – №1. – С.47 – 51.

17. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. – К.: Вища школа, 1994. – 190с.
18. Краткая географическая энциклопедия. Т.2. / Редактор А.А.Григорьев. – М.: Сов. энциклопедия. – 1961. – 377с.
19. Куценко Л.В. Фольклор у системі літературного краєзнавства // Українська мова і література в школі. – 1991. – №2. – С.40.
20. Мазюк В.Л., Пугач В.Г. Українознавство. – К.: Зодіак – Еко, 1994. – 390с.
21. Морітз Я. Система професійної підготовки вчителя і шляхи її оптимізації в умовах розвитку сучасної освіти в Польщі: Автореферат дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. Морітз Януш. – К., 2004. – 41с.
22. Навчання і виховання учнів 2 класу. Методичний посібник для вчителів / Упорядник О.Я.Савченко. – К.: Видавництво ПШ, 2003. – 608с.
23. Навчання і виховання учнів 3 класу. Методичний посібник для вчителів / Упорядник О.Я.Савченко. – К.: Видавництво ПШ, 2004. – 512с.
24. Навчання і виховання учнів 1 класу. Методичний посібник для вчителів / Упорядник О.Я.Савченко. – К.: Видавництво ПШ, 2002. – 464с.
25. Обозний В.В. Краєзнавча підготовка вчителя: теоретичні і організаційно-практичні аспекти / За ред. проф. Л.П.Вовк. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2001. – 254с.
26. Огієнко Н.М. Дидактичні умови ефективного використання краєзнавчого матеріалу на уроках у початкових класах: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Інститут педагогіки АПН України, 1997. – 202с.
27. Педагогічне краєзнавство Черкащини: Підручник: За заг. ред Н.С.Побірченко. – Умань: РВЦ “Софія”, 2008. – 130с.
28. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1 – 4 класи. – К.: ПШ, 2004.
29. Русова С. Краєзнавство в народній школі // Шляхи виховання і навчання. – Львів, 1993. – VII річник. – Кн.1. – 28 с.
30. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підр. для студ. пед.факультетів. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.
31. Сухомлинський В.А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности // Избр.произв.: в 5-ти томах. – Т.1. – К.: Рад.школа, 1979. – 686с.
32. Українська Радянська енциклопедія. Т.5. – К. – 1980. – 568с.
33. Шуляр В. Теоретико-методичні засади уроків літератури рідного краю // Укр. літ. в загальноосвітній школі. – К., 2006. – №7. – 21 с.

УДК 372.212.3

О.В. Лобова

ЗМІСТ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Статтю присвячено аналізу змістового компонента загальної музичної освіти. Визначено рівні, структуру, основні принципи підбору змісту музичної освіти молодших школярів.

The article is devoted to the analysis of content component of primary musical education. Levels, structure, main principles of selection of the content of musical education of junior pupils are defined.

Зміст освіти є педагогічною категорією, яка значною мірою визначає сутність та ефективність функціонування певних освітніх систем. У зв'язку з цим розробка різноманітних проблем змісту шкільної освіти є предметом цілеспрямованої уваги провідних українських педагогів (Т.Байбара, В.Бондар, Н.Бібік, І.Гудзик, М.Вашуленко, Н.Коваль, Ю.Мальований, Л.Масол, О.Савченко, О.Хорошківська та ін.). Незважаючи на значний науковий доробок щодо розробки проблем освітнього змісту, є низка питань, пов'язаних з теорією та практикою змісту музичної освіти школярів. На сучасному етапі розвитку